

Hakan Arslan

Çankırı Karatekin University, hkncagan@gmail.com, Çankırı-Turkey

Haluk Mergen

İzmir Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi,
haluk.mergen@gmail.com, İzmir-Turkey

Berna Erdoğmuş Mergen

İzmir Buca Çimentaş Aile Sağlığı Merkezi,
bernaerdogmus@yahoo.com, İzmir-Turkey

Ebru Arslan

ebru.yalkinoglu@mynet.com, Çankırı-Turkey

Ümit Ayyıldız

Celal Bayar Üniversitesi, uay@gmail.com, Manisa-Turkey

<http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2016.11.1.1B0039>

**EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN DEPRESYON, ANKSİYETE VE BENLİK SAYGISI
PUANLARININ FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, üniversiteye yeni başlayan (1. Sınıf) ve mezun durumunda olan (4. Sınıf) eğitim fakültesi öğrencilerinin benlik saygısı, depresyon ve anksiyete puanlarını tespit etmek ve bu puanları farklı bağımsız değişkenlerle ilişkileri açısından ortaya koymaktır. Araştırmada kullanılan üç temel kavram benlik saygısı, depresyon ve anksiyetedir. Benlik, bireyin kim olduğuna ilişkin algısını ifade ederken benlik saygısı da en genel şekliyle kişinin kendi fiziksel ve zihinsel özelliklerine değer atfetmesi olarak tanımlanmaktadır. Anksiyete her insan tarafından zaman zaman yaşanan korkuya benzer bir duygudur ve gerçekçi, nevrotik ve vicdani olarak adlandırılan türlere sahiptir. Belirtileri açısından çoğu zaman anksiyeteye benzeyen bir başka duygu-durum bozukluğu da depresyondur. Araştırmada öğrencilerin benlik saygısını (özsaygı) ölçmek üzere "Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri", depresyon puanlarını belirlemek üzere "Beck Depresyon Envanteri II", anksiyete düzeylerini belirlemek için ise "Beck Anksiyete Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeklere uygulanan Cronbach alfa güvenilirlik analizi sonuçları Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri için 0,745; Beck Depresyon Ölçeği için 0,854 ve Beck Anksiyete Ölçeği için 0,901 bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Benlik saygısı, Depresyon, Anksiyete,
Üniversite Öğrencileri, Öğretmen Adayları

**ASSESSMENT OF DEPRESSION, ANXIETY AND SELF-ESTEEM SCORES OF THE STUDENTS OF
THE FACULTY OF EDUCATION REGARDING WITH DIFFERENT VARIABLES**

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the self-esteem, depression anxiety scores of the freshmen and graduate students of the Faculty of Education and to expose the relations of these scores according to the independent variables. The three main concepts used in this study are self-esteem, depression and anxiety. The ego, describing the perception regarding who is, the self-esteem is determined generally to attribute value to his physical and mental properties. Anxiety is a feeling of fear experienced by every human being from time to time and has the realistic, neurotic and conscientious types. An another mood disorder resembling to anxiety is depression with similar symptoms. For the assessment of the self-esteem of the students the Coopersmith self-esteem inventory; for the depression levels, the Beck Depression Inventory-II; for the anxiety levels the Beck Anxiety Scale. The internal consistency coefficients (Chronbach α) are measured 0,745 for the Coopersmith Self-esteem Inventory 0,854, for the Beck Depression Inventory-II 0,854, for the Beck Anxiety Scale 0,901.

Keywords: Self-Esteem, Depression, Anxiety, University Students,
Candidates of Teacher

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Bu çalışmanın amacı, üniversiteye yeni başlayan (1. Sınıf) ve mezun durumunda olan (4. Sınıf) eğitim fakültesi öğrencilerinin benlik saygısı, depresyon ve anksiyete puanlarını tespit etmek ve bu puanları farklı bağımsız değişkenlerle ilişkileri açısından ortaya koymaktır. Çalışmada öncelikli olarak benlik saygısı, anksiyete ve depresyon kavramları ele alınacak olup ardından çalışmada kullanılan ölçekler hakkında bilgi verilecektir. Benlik kavramı, bireyin kim olduğuna ilişkin algısını ifade eder. Rogers'a göre (1961) benlik, bireyin kendini ve diğer bireyler arasındaki ilişkileri algılaması ve bu algılamalara bir bütün olarak verdiği değerdir. Benlik algısı doğumla başlayan, ergenlikle gelişimine devam eden psikolojik olduğu kadar toplumsal ve kısmen de fiziksel bir fenomendir (Erikson, 1959) ve değişime karşı dirençli bir yapıdır (Fertman and Chubb, 1992).

Bu anlamda benlik kavramı olumlu veya olumsuz formlar alabilmektedir. Benlik saygısı (özsaygı) ise kişinin kendi fiziksel ve zihinsel özelliklerine değer atfetmesi olarak ifade edilebilir (Özbay, 2006). Bu çalışmada, geliştirdiği ölçeğin kullanıldığı Coopersmith'e göre (1967) benlik saygısı bireyin kendisi ile ilgili değerlendirmeleridir. Benlik saygısına ilişkin literatür incelenecek olursa, bireyin kendisi ile ilgili yaptığı ve bunu benimsediği bir alışkanlık (Rosenberg, 1965); bireyin kendini değerlendirmesi sonucunda ulaşılan benlik kavramının onaylamasında kaynaklanan beğeni durumu (Yavuzer, 1999); benliğin kişisel ve holistik duyguları, özgüven veya kendini kabullenmesi (Leary, 1996); kişinin kendini tanıması, gerçekçi olarak gücünü kabul etmesi, benimsemesi (Çuhadaroğlu, 1986) gibi tanımlamalara rastlamak mümkündür. Tanımlardan anlaşılacak olduğu üzere benlik saygısı, bireyin kendisinin kim olduğu hakkındaki fikirlerinin yanı sıra duygularını da içerir. Benlik saygısı ruh sağlığının bir göstergesidir (Karadağlı, 1992) ve akademik ve sosyal performansın en önemli belirleyicileri arasında yer almaktadır (Özbay, 2006). Benliğine yüksek değer atfeden kişinin başarısının daha yüksek olduğu, az olan kişinin de başarısının düşük olduğu düşünülmektedir (Çankaya, 2007).

Benlik saygısı yüksek ve düşük benlik saygısı olarak kategorileştirilebilir (Yörükoğlu, 1988). Yüksek benlik saygısı, ebeveynlerle olumlu ilişkiler içinde olma, bireyin kendi yaşamında kontrolü olduğu duygusu, risk almaya istekli olma, kendini olumlu değerlendirme, saldırgan tutumlardan uzak durma ve kendini iyi hissetme şeklinde görülmektedir. Pozitif emosyonel ve sosyal bağlanma, hayat krizlerinde, hayattaki değişim dönemlerinde başa çıkmada yararlı olur. Düşük benlik saygısına sahip bir birey kendine güveni zayıf, bağımlı, sıkılgan, pasif ve içine kapanıktır (Crosnoe, 2004). Okul, aile ve sosyal çevre benlik saygısının derecesini belirleyen önemli ortamları oluştururlar (Özbay, 2006).

Bazı araştırmacılar içinde yaşadığımız çağı, "anksiyete çağı" olarak tanımlamaktadırlar (Geçtan, 1997). Anksiyete 1890'lardan bu yana psikoloji ve psikiyatrinin önde gelen inceleme konularından biridir (Kozacıoğlu, 1982). Psikanalizin ilk dönemlerinde biyolojik bir olgu olarak tanımlanan anksiyete, Freud'un topografik kişilik kuramı yerine yapısal kişilik kuramını ikame etmesi ve anksiyeteyi de egonun bir işlevi olarak tanımlamasıyla psikolojik bir olgu olarak ele alınmaya başlanmıştır (Geçtan, 1995). Anksiyete aslında her insanın zaman zaman yaşadığı, korkuya benzer bir duygudur ve kaygı, sıkıntı gibi durumlarla da tanımlanabilir. İnsanın yaşamını sürdürme ve korunma içgüdülerinin belirtisi olan bu tür anksiyeteler "gerçekçi anksiyeteler" olarak ifade edilir. Ancak anksiyete bazen mantıklı ve anlaşılır bir nitelik taşımaz ve "nevrotik anksiyete"de olduğu gibi gerçek dışı ve mantığa aykırı bir hal alır. Bu tür anksiyeteler

bireyin fiziksel ve toplumsal çevreye uyum sağlaması yerine normal dışı davranışların kaynağı olur (Geçtan, 1995). Gerçekçi ve nevrotik anksiyetelerin dışında üçüncü bir tür olarak vicdani anksiyeteler vardır. Vicdani anksiyeteler, süperegonun vicdan olarak bilinen bölümünün tehlikeli saydığı durumlarda ortaya çıkar ve egoda suçluluk ya da utanç duygusu yaratır. Bireyler gerçekçi ve vicdani anksiyetenin nedenlerinin farkında olmasına rağmen nevrotik anksiyetenin kaynağının bilincinde değildir (Geçtan, 1995). Yeni Freudcu ekolden gelen Horney, Fromm, Sullivan gibi araştırmacılar anksiyetenin oluşumunda psiko-sosyal ve kültürel faktörlere de dikkat çekmiş, anksiyetenin insanlar arası ilişkilerden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Jung, bu olguyu insan bilincinin kollektif bilinçaltından gelen ve akılcı olmayan baskı, korku ve imajlar tarafından saldırıya uğraması olarak tanımlamaktadır. Jung'a göre, anksiyete, kollektif bilinçaltının bilince egemen olması sonucu ortaya çıkmasıdır. Franz Alexander'a göre anksiyete, bilinçli olarak hissedilmesinden korkulan ve bu nedenle baskı altına alınan duygulara karşı gösterilen reaksiyondur. Dinamik Psikoloji Ekolu temsilcisi McDougall anksiyetenin gelecek ile ilgili bir kaygı olduğunu belirtmektedir. Spielberger ise anksiyeteyi, gerginlik, endişe, üzüntü gibi sübjektif duygularla karakterize olan ve otonom sinir sisteminin artan faaliyetleri içinde hissedilen, geçici ve hoşnutsuzluk yaratan emosyonel bir durum olarak tanımlamaktadır (Kozacıoğlu, 1982).

Çalışmanın bir diğer kavramı ise depresyondur. Depresyon, büyük üzüntü, endişe, suçluluk ve değersizlik, başkalarından uzaklaşma, uyku, iştah ve cinsel istek kaybı ve her zamanki faaliyetlere karşı ilgisizlikle belirginleşen bir duygu durum bozukluğudur (Kılınç ve Torun, 2011). Anksiyete ve depresyon kavramları tıp, psikiyatri ve klinik psikoloji alanlarında yapılmış çalışmalarda zaman zaman çok farklı anlamlarda kullanılmakla birlikte, belirtileri açısından sıklıkla bir arada bulunurlar (Fidaner ve Alkın, 2001). Depresyon ve anksiyete durumlarının bir arada görüldüğü biçimlerden biri Mikst Anksiyete Depresyon (MAD) diğeri ise eştanılı (komorbid) durumlardır.

Daha çok aile hekimleri tarafından hem anksiyete hem de depresif belirtilerin varolduğu tüm olgular mikst anksiyete depresyon olarak değerlendirilmektedir. Mikst anksiyete depresyon en az bir ay süren sürekli ya da yineleyici disforik duygulanıma eşlik eden dört belirti ve işlevsellik bozulması özellikleri ile tanımlanır. Bu belirtiler, dikkati yoğunlaştıramama, uyku bozukluğu, yorgunluk, iritabilite, kaygı, kolayca ağlama, aşırı uyarılma, olumsuz beklentiler, umutsuzluk, düşük benlik saygısı ya da değersizlik duygularıdır (Fidaner ve Alkın, 2001). Burada, bu çalışma açısından özenle vurgulanması gereken bir unsur da benlik saygısı ile mikst anksiyete depresyon arasında kurulan ilişkidir.

Eştanılı (komorbid) durumlar ise her bir rahatsızlığın tanı ölçütlerini ortaya koymayı gerektirir. Fidaner ve Alkın'a göre (2001) iki hastalığın birlikte ortaya çıkmasının ayırıcı tanı, seyir ve tedaviye yanıt verme açısından önemli sonuçları vardır. Klinisyenin sorunla mücadele stratejisini belirlemesi için eştanının doğasını tespit etmeye ihtiyacı vardır. Yapılan araştırmalar depresyon ve anksiyete belirtilerinin sıklıkla birlikte görülebildiğini ortaya koymaktadır. Thase, depresyon epizodlarında anksiyete belirtilerinin görülme sıklığını %95 olarak belirtmektedir. Kessler ve ark. depresyona herhangi bir anksiyete belirtisinin eşlik etme oranının %60'lara ulaştığını ifade etmektedir. Ayrıca, tanı konulmamış depresyon ve anksiyete birlikteliklerinde intihar riskinin arttığı, daha fazla sosyal ve mesleki bozulma ortaya çıktığı ve daha fazla sağlık hizmeti tüketimine yol açtığı bildirilmektedir (Akt. Fidaner ve Alkın, 2001).

Yukarıdaki kavramsal açıklamalardan yola çıkarak benlik saygısı (özsaygı) ile anksiyete ve depresyon arasında ilişki olduğu ve anksiyete ile depresyonun ortak belirtilere sahip olmakla birlikte, komorbid durumların tespiti ve özenli tanılmasının sorunun çözümüne katkı sunacağı söylenebilir. Araştırmada öğrencilerin benlik saygısını (özsaygı) ölçmek üzere "Coopersmith Özsaygı Envanteri", depresyon puanlarını belirlemek üzere "Beck Depresyon Envanteri II", anksiyete düzeylerini belirlemek için ise "Beck Anksiyete Ölçeği" kullanılmıştır. Bu noktada, uygulanan ölçekler hakkında bilgi vermek gerekmektedir.

1.1. Coopersmith Benlik Saygısı (Özsaygı) Envanteri (Coopersmith Self-Esteem Inventory)

Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri, ilk defa 1967'de oluşturulmuştur (Çankaya, 2007). Daha sonra birkaç kere revize edilen ölçeğin "okul formu", "okul kısa formu" ve "yetişkin formu" olmak üzere üç çeşidi bulunmaktadır. Bu çalışmada "okul formu" uygulanmıştır. Toplam 58 ifadenin yer aldığı formdaki maddelerden 26'sı "genel benlik saygısı"nı, 8'i "sosyal benlik saygısı"nı, 8'i "aile ve eve ilişkin benlik saygısı"nı, 8'i "okul/akademik benlik saygısı"nı ölçmekte ve 8'i de "yalan maddeler"den oluşmaktadır. Yalan maddeler öğrencinin savunmacı tutumunu ölçmek içindir. Ölçek ilk olarak Erzen Onur (1981) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış ardından 1989'da Güçray üç uzmandan yardım alarak tekrar bir çeviri işine girişmişlerdir (Güçray, 1989: 70). Türkçe güvenilirlik çalışması da Güçray (1989) tarafından yapılmıştır. İki hafta arayla yapılan test-tekrar test çalışmasında güvenilirlik katsayısı 0,70 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç Coopersmith'in elde ettiği güvenilirlik katsayısıyla da benzerlik göstermektedir. Güçray farklı yaş ve cinsiyet grupları için iç tutarlık katsayısını da Kuder-Richardson KR-21 ile hesaplanmış ve KR-21, iç güvenilirlik katsayısı tüm yaş grupları için 0.83, kızlar için 0.82 ve erkekler için 0.83 olduğu saptanmıştır. Pişkin de (1996) ölçeği 315 lise öğrencisi üzerinde uygulamış, KR-20 değerini 0,81, toplam güvenilirliği ise 0,82 olarak bulmuştur.

1.2. Beck Depresyon Envanteri (Beck Depression Inventory)

Beck ve arkadaşları tarafından 1961'de oluşturulmuş olan bu ölçek pek çok dile çevrilmiş ve 2000'den fazla çalışmada kullanılmıştır. Beck Depresyon Envanteri'nin (BDE) uygulanma amacı depresyon tanısı koymak değil depresyon belirtilerinin derecesini sayılara dökmektir (Avşar, 2007). Ölçek, ruh durumunu anlatan dört dereceli 21 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan puanların (0-3 arası) toplamı cevaplayıcının depresyon düzeyi hakkında veri ortaya koymaktadır. Orijinal ve revize edilmiş versiyonları arasında yüksek düzeyde korelasyon saptanmıştır. Kültürler arası geçerlik ve güvenilirliği de yüksek bulunmuştur. BDE'nin içsel güvenilirliği ortalama 0,86 değeriyle 0,73 - 0,92 arasında olduğu farklı defalarda test edilmiştir (Avşar, 2007).

1.3. Beck Anksiyete Ölçeği (Beck Anxiety Scale)

Beck Anksiyete Ölçeği, Beck, Epstein, Brown ve Steer tarafından 1988'de geliştirilmiştir. Ölçek, bireylerin yaşadığı anksiyete belirtilerinin sıklığını ve şiddetini belirlemeyi amaçlamaktadır. 21 maddeden oluşan ölçekten alınabilecek en yüksek puan 63'tür. Ölçeğin Türkiye'deki geçerlik ve güvenilirliği Ulusoy, Şahin ve Erkman (1998) tarafından yapılmıştır. Ulusoy ve ark. ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık puanını 0,93 olarak tespit etmişlerdir.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Benlik saygısının yüksek olması yaşam kalitesini artırmaktadır ve anksiyete ve depresyona karşı önleyici bir faktördür. Düşük benlik saygısı ise motivasyon bozukluğu, mutsuzluk, yalnızlık, umutsuzluk, intihar, yeme bozukluğu, uyku bozukluğu, değersizlik gibi duygusal ve davranışsal bozukluklara neden olabilir (Yavuzer, 1999). Depresyon ve anksiyete düzeylerini tespit etmeye yarayan ölçeklerin kullanımını teşvik etmek doğru tanımlar koymak ve bu sayede uygun tedavi süreçleri planlamak açısından önem taşımaktadır. Bu tarz çalışmaların sayısının artması benlik saygısı, anksiyete ve depresyonun yanyana oluş durumları hakkında bilgi düzeyini de arttırarak birey adına daha sağlıklı ve kaliteli yaşamın yolunu açabilir. Ayrıca bu çalışmanın öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirilmiş olması, konuyu daha da önemli kılmaktadır. Öğretmen, yeni nesilleri, dolayısıyla toplumun geleceğini şekillendiren önemli yadsınamaz bir rol modelidir. Bu nedenle öğretmenin ağır depresyon ve anksiyete gibi duyu durum bozukluklarının etkisi altında olmasının sonucu da kişisel olmaktan ziyade toplumsal zemine yayılan bir etki yaratacaktır.

3. DENEYSSEL ÇALIŞMA (EXPERIMENTAL METHOD)

Araştırmanın evrenini Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde sosyal bilgiler öğretmenliği ve fen bilgisi öğretmenliği anabilim dallarının 1. ve 4. Sınıflarında (1. ve 2. Öğretim) öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada sadece ilk ve son sınıfların seçilmiş olması, bu dönemlerin anksiyete ve depresyon gelişimini hızlandırıcı özellik taşıdığına yönelik varsayımdır. Birinci sınıf, öğrencilerin ailelerini bırakıp üniversite eğitimi için büyük oranda şehir dışına çıktığı, pek çok belirsizliklerle karşı karşıya kaldığı ve bu yüklerin kaygı yarattığı bir dönemi işaret etmektedir. Son sınıf ise üniversite sonrasıyla ilgili kaygıların daha da belirginlik kazandığı bir dönem olarak düşünülebilir. Anket formu Mart 2012 ile Mayıs 2012 tarihleri arasında uygulanmıştır. Çalışmaya toplam 246 öğrenci gönüllü olarak katılmış olmakla birlikte veri eksiği saptanan anketler dışarıda bırakılmış ve toplam 224 anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Tablo 1, anket uygulanan öğrencilerinin bölüm, sınıf ve öğretim düzeylerini göstermektedir.

Tablo 1. Öğrencilerin bölüm, sınıf ve öğretim düzeyleri
(Table 1. Department, grade and education levels of the students)

Sınıf	Bölüm	Öğretim Düzeyi	n	%	Toplam (n)	Toplam (%)
1. sınıf	Fen Bil. Öğr.	1. Öğretim	28	12,5	127	56,7
		2. Öğretim	25	11,2		
	Sosyal Bil. Öğr.	1. Öğretim	23	10,3		
		2. Öğretim	51	22,7		
4. sınıf	Fen Bil. Öğr.	1. Öğretim	23	10,3	97	43,3
		2. Öğretim	24	10,6		
	Sosyal Bil. Öğr.	1. Öğretim	25	11,2		
		2. Öğretim	25	11,2		
Toplam					224	100,0

Anket formunun birinci bölümü demografik sorulardan oluşmaktadır. Bu bölümde yaş, cinsiyet, kardeş sayısı, ailedeki birey sayısı, yaşamın çoğunluğunun geçtiği yerleşim yeri, sigara, alkol kullanımı, ailede sigara, alkol bağımlılığı, anne-babanın eğitim düzeyi, anne-babanın mesleği, ailenin aylık geliri, maddi sıkıntı, anne-baba sağlığı ve birlikteliği, engellilik ve sürekli hastalık durumu, sosyal güvence sahipliği gibi sorular yer almaktadır.

Öğrencilere uygulanan anket formunda demografik faktörlerin yanı sıra Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri, Beck Depresyon Envanteri, Beck Anksiyete Ölçeği bulunmaktadır.

Ölçeklere Cronbach alfa güvenilirlik analizi de yapılmış olup, Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri için 0,745; Beck Depresyon Ölçeği için 0,854 ve Beck Anksiyete Ölçeği için 0,901 bulunmuştur.

Veriler SPSS 21 istatistik paket programı ile değerlendirilmiş olup $p < 0.05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

4. BULGULAR (RESULTS)

Bulgular yedi alt başlıkta incelenmiştir. İlk altı alt başlık, depresyon, anksiyete ve benlik saygısı puanlarını farklı demografik değişkenler açısından incelemekte ve gruplar arasında farklılık olup olmadığını ortaya koymaktadır. İlk iki alt başlıkta ele alınan cinsiyet, yerleşim yeri, sınıf, bölüm ve öğretim düzeyi değişkenleri çerçevesinde öğrencilerin ölçeklerden aldıkları tüm puanlar tablolarında (2, 3, 4, 5, 6 ve 7 no'lu tablolar) verilmiştir. Diğer alt başlıklar içinde yer alan tablolarda ise sadece anlamlı farklılık gözlenen değişkenler verilmiştir.

4.1. Cinsiyet, Yerleşim Yeri ve Yaş Değişkenleri Açısından Depresyon, Anksiyete ve Benlik Saygısı Puanları (Depression, Anxiety and Self-esteem Scores according to Gender, Dwelling and Self-esteem)

Öğrencilerin %58,9'unu (n=132) kız, %41,1'ini (n=92) erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Yapılan analizlerde öğrencilerin yaklaşık %5'inin ağır depresyon olarak tanımlanabilen 30-63 arası puana sahip oldukları görülmüştür. Kız öğrenciler, erkeklerden daha fazla olarak orta ve ağır depresyon belirtileri göstermektedirler. Anksiyete puanları açısından da kızlar erkeklerden daha fazla anksiyeteye sahiptir. Orta ve ağır anksiyete kızların %52,2'sinde görülürken bu belirtiler erkekler için %31,5'tir.

Kız ve erkek öğrencilerin ölçeklerden aldıkları puanlar anlamlılık düzeyleri açısından karşılaştırıldığında ise depresyon (d:0,124; p:0,041) ve anksiyete (d:0,201; p:0,000) açısından anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu sonuca göre kız öğrenciler, erkeklere oranla daha yüksek bir depresyon ve anksiyete düzeyine sahiptir.

Cinsiyet açısından benlik saygısı puanları değerlendirildiğinde ise anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Tablo 2. Cinsiyet açısından depresyon ve anksiyete puanları
(Table 2. Depression and anxiety scores according to gender)

Cinsiyet	Beck Depresyon								Beck Anksiyete							
	0-9		10-16		17-29		30-63		0-7		8-15		16-25		26-63	
	Depresyon Yok	Depresyon	Hafif Depresyon	Orta Depresyon	Ağır Depresyon	Ağır Depresyon	Anksiyete Yok	Anksiyete	Hafif Anksiyete	Orta Anksiyete	Ağır Anksiyete	Ağır Anksiyete	Ağır Anksiyete	Ağır Anksiyete	Ağır Anksiyete	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kadın	56	42,4	35	26,5	35	26,5	6	4,5	26	19,7	37	28,0	37	28,0	32	24,2
Erkek	50	54,3	25	27,2	12	13,0	5	5,4	28	30,4	35	38,0	22	23,9	7	7,6
Toplam	106	47,3	60	26,8	47	21,0	11	4,9	54	24,1	72	32,1	59	26,3	39	17,4

Tablo 3. Cinsiyet açısından benlik saygısı puanları
(Table 3. Self-esteem scores regarding the gender)

Cinsiyet	Coopersmith Benlik Saygısı					
	<20 PUAN		20-30 PUAN		≥ 30 PUAN	
	n	%	n	%	n	%
Kadın	1	0,8	5	3,8	26	95,5
Erkek	1	1,1	2	2,2	89	96,7
Toplam	2	0,9	7	3,1	215	96,0

Elde edilen veriler, öğrencilerin yaşamının çoğunu geçirdiği yerleşim yeri küçüldükçe "ağır depresyon" ve "ağır anksiyete" düzeylerinde de artma olduğunu göstermektedir.

Anlamlı farklılıklara bakıldığında ise sadece depresyon (d:-0,160; p:0,007) ve anksiyete puanları (d:-0,135; p:0,019) açısından anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. Bu veriler köy ve kasabalarda yaşayanların daha fazla depresyon ve anksiyete belirtileri gösterdiklerini ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Öğrencilerin yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim yeri açısından depresyon ve anksiyete puanları
(Table 4. Depression and anxiety scores according to dwellings of the students)

Yerleşim Yeri	Beck Depresyon								Beck Anksiyete							
	0-9 Depresyon Yok		10-16 Hafif Depresyon		17-29 Orta Depresyon		30-63 Ağır Depresyon		0-7 Anksiyete Yok		8-15 Hafif Anksiyete		16-25 Orta Anksiyete		26-63 Ağır Anksiyete	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Köy/ Kasaba	13	35,1	13	35,1	7	18,9	4	10,8	5	13,5	10	27,0	11	29,7	11	29,7
İlçe Merkezi	37	40,7	27	7	23	25,3	4	4,4	22	24,2	30	33,0	23	25,3	16	17,6
Şehir Merkezi	56	58,3	20	20,8	17	17,7	3	3,1	27	28,1	32	33,3	25	26,0	12	12,5
Toplam	106	47,3	60	26,8	47	21,0	11	4,9	54	24,1	72	32,1	59	26,3	39	17,4

Tablo 5. Öğrencilerin yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim yeri açısından benlik saygısı puanları
(Table 5. Self-esteem scores of according to dwellings of the students)

Yerleşim Yeri	Coopersmith Benlik Saygısı					
	<20 PUAN		20-30 PUAN		≥ 30 PUAN	
	n	%	n	%	n	%
Köy/ Kasaba	0	0,0	0	0,0	37	100,0
İlçe Merkezi	0	0,0	4	4,4	87	95,6
Şehir Merkezi	2	2,1	3	3,1	91	94,8
Toplam	2	0,9%	7	3,1	215	96,0

Örneklem grubunun yaklaşık olarak yarısı 20 yaş ve altı öğrencilerden oluşmakta olup ortalama yaş 20,1±1,5 bulunmuştur. Ancak ölçeklerden elde edilen puanların hiçbiri yaş grupları açısından anlamlı bir farklılık arz etmemektedir.

4.2. Sınıf, Bölüm ve Öğretim Düzeyleri Açısından Depresyon, Anksiyete ve Benlik Saygısı Puanları (Depression, Anxiety and Self-Esteem Scores According to Grade, Department and Education Levels)

Araştırmada sınıf (1. ve 4. Sınıf), bölüm (sosyal bilgiler öğretmenliği ve fen bilgisi öğretmenliği) ve öğretim (1. Öğretim ve 2. öğretim) düzeylerinde analizler yapılmıştır. Genellikle birbirine benzer sonuçların elde edildiği analizlerde hiçbir değişken açısından anlamlı farklılık gözlenmemiştir.

Tablo 6. Sınıf, bölüm ve öğretim düzeyleri açısından depresyon ve anksiyete puanları
(Table 6. Depression, anxiety scores according to grade, department and education levels)

Sınıf, Bölüm ve Öğretim Düzeyi	Beck Depresyon								Beck Anksiyete							
	0-9		10-16		17-29		30-63		0-7		8-15		16-25		26-63	
	Depresyon Yok		Hafif Depresyon		Orta Depresyon		Ağır Depresyon		Anksiyete Yok		Hafif Anksiyete		Orta Anksiyete		Ağır Anksiyete	
Sınıf Düzeyi	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1. Sınıf	54	42,5	39	30,7	28	22,0	6	4,7	32	25,2	37	29,1	34	26,8	24	18,9
4. Sınıf	52	53,6	21	21,6	19	19,6	5	5,2	22	22,7	35	36,1	25	25,8	15	15,5
Toplam	106	47,3	60	26,8	47	21,0	11	4,9	54	24,1	72	32,1	59	26,3	39	17,4
Bölüm Düzeyi	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sos. Bilg.	65	52,4	31	25,0	21	16,9	7	5,6	29	23,4	42	33,9	32	25,8	21	16,9
Fen Bilg.	41	41,0	29	29,0	26	26,0	4	4,0	25	25,0	30	30,0	27	27,0	18	18,0
Toplam	106	47,3	60	26,8	47	21,0	11	4,9	54	24,1	72	32,1	59	26,3	39	17,4
Öğretim Düzeyi	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1. Öğretim	42	42,4	25	25,3	25	25,3	7	7,1	17	17,2	37	37,4	21	21,2	24	24,2
2. Öğretim	64	51,2	35	28,0	22	17,6	4	3,2	37	29,6	35	28,0	38	30,4	15	12,0
Toplam	106	47,3	60	26,8	47	21,0	11	4,9	54	24,1	72	32,1	59	26,3	39	17,4

Tablo 7. Sınıf, bölüm ve öğretim düzeyleri açısından benlik saygısı puanları
(Table 7. Self-esteem scores according to grade, department and education levels)

Sınıf, Bölüm ve Öğretim Düzeyi	Coopersmith Benlik Saygısı					
	<20 PUAN		20-30 PUAN		>= 30 PUAN	
Sınıf Düzeyi	n	%	n	%	n	%
1. Sınıf	1	0,8	5	3,9	121	95,3
4. Sınıf	1	1,0	2	2,1	94	96,9
Toplam	2	0,9	7	3,1	215	96,0
Bölüm Düzeyi	Fr	%	Fr	%	Fr	%
Sosyal Bilgiler Öğr.	1	0,8	4	3,2	119	96,0
Fen Bilgisi Öğr.	1	1,0	3	3,0	96	96,0
Toplam	2	0,9	7	3,1	215	96,0
Öğretim Düzeyi	Fr	%	Fr	%	Fr	%
1. Öğretim	2	2,0	4	4,0	93	93,9
2. Öğretim	0	0,0	3	2,4	122	97,6
Toplam	2	0,9	7	3,1	215	96,0

4.3. Engel, Sürekli Hastalık ve Ailede Depresyon Hikayesi Değişkenleri Açısından Depresyon, Anksiyete ve Benlik Saygısı Puanları (Depression, Anxiety and Self-esteem Scores according to Disability, Chronic Disease and Familial Depression History)

Veriler anlamlılık açısından analiz edildiğinde Kendisinde süregelen hastalık bulunan öğrenciler daha yüksek depresyon (d: -0,113; p: 0,020) ve daha yüksek anksiyete (d: -0,105; p: 0,021) düzeyine sahip oldukları bulunmuştur.

Kendisinde (d:-0,044; p:0,023), ailesinde (d:-0,044; p:0,023) engel durumu ve ailesinde depresyon hikayesi olan (d:-0,67; p:0,006) öğrenciler ise daha yüksek benlik saygısı puanı elde etmişlerdir.

Tablo 8. Kendisinin ve ailesinin engel ve sürekli hastalık durumu ve ailede depresyon hikayesi açısından depresyon ve anksiyete puanları
(Table 8. Depression and anxiety scores of students' self or familial disability and familial depression history)

	Beck Depresyon								Beck Anksiyete							
	0-9 Depresyon Yok		10-16 Hafif Depresyon		17-29 Orta Depresyon		30-63 Ağır Depresyon		0-7 Anksiyete Yok		8-15 Hafif Anksiyete		16-25 Orta Anksiyete		26-63 Ağır Anksiyete	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sürekli Hastalık																
Var	3	17,6	8	47,1	3	17,6	3	17,6	1	5,9	5	29,4	5	29,4	6	35,3
Yok	103	49,8	52	25,1	44	21,3	8	3,9	53	25,6	67	32,4	54	26,1	33	15,9
Toplam	106	47,3	60	26,8	47	21,0	11	4,9	54	24,1	72	32,1	59	26,3	39	17,4

Tablo 9. Kendisinin ve ailesinin engel ve sürekli hastalık durumu ve Ailede Depresyon Hikayesi Açısından Benlik Saygısı Puanları
(Table 9. Self-esteem Scores of the Students' Self or Familial Disability and Familial Depression History)

	Coopersmith Benlik Saygısı					
	<20 Puan		20-30 Puan		≥ 30 Puan	
Engellilik	n	%	n	%	n	%
Engelli	0	0,0	0	0,0	10	100,0
Engelli Değil	2	0,9	7	3,3	205	95,8
Toplam	2	0,9	7	3,1	215	96,0
Ailede Engellilik	Fr	%	Fr	%	Fr	%
Var	0	0,0	0	0,0	10	100,0
Yok	2	0,9	7	3,3	203	95,8
Toplam	2	0,9	7	3,2	213	95,9
Ailede Depresyon	Fr	%	Fr	%	Fr	%
Var	0	0,0	0	0,0	26	100,0
Yok	2	1,0	7	3,6	187	95,4
Toplam	2	0,9	7	3,2	213	95,9

4.4. Sigara, Alkol Kullanımı ve Ailede Sigara, Alkol Bağımlılığı Değişkenleri Açısından Depresyon, Anksiyete ve Benlik Saygısı Puanları (Depression, Anxiety and Self-esteem Scores According to Smoking, Alcohol Use and Familial Smoking, Alcohol Use Parameters)

Öğrencilerin sigara ve alkol kullanımı ile depresyon, anksiyete ve benlik saygısı puanları arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Yapılan analizler neticesinde yalnızca sigara kullanımı ve benlik saygısı arasında bir ilişki tespit edilebilmiştir (d:-0,079; p:0,003). Bu veriye göre sigara içenlerin benlik saygısı içmeyenlere nispeten daha yüksektir.

Tablo 10. Öğrencilerde sigara kullanımı açısından benlik saygısı puanları

(Table 10. Self-esteem scores according to smoking among students)

	Coopersmith Benlik Saygısı					
	<20 PUAN		20-30 PUAN		≥ 30 PUAN	
Sigara Kullanımı	n	%	n	%	n	%
Kullanan	0	0,0	0	0,0	42	100,0
Kullanmayan	2	1,1	7	3,8	173	95,1
Toplam	2	0,9	7	3,1	215	96,0

4.5. Anne-Baba Sağlığı ve Beraberliği Değişkenleri Açısından Depresyon, Anksiyete ve Benlik Saygısı Puanları (Depression, Anxiety and Self-esteem Scores According to Students' Parents' Health and Togetherness)

Anne-babası sağ ve birlikte yaşama açısından yapılan analizlerde gruplar arasında benlik saygısı açısından anlamlı farklılık

bulunmuştur (d:-0,196; p:0,046). Ancak grupların depresyon ve anksiyete puanları birbirine yakın çıkmıştır.

Tablo 11. Öğrencilerin anne ve babalarının sağlığı ve beraberliği açısından benlik saygısı puanları

(Table 11. Self-esteem scores of the students' parents' health and togetherness)

	Coopersmith Benlik Saygısı					
	<20 PUAN		20-30 PUAN		>= 30 PUAN	
	n	%	n	%	n	%
Anne-Baba Sağ ve Birlikteliği						
Anne-baba sağ-birlikte	0	0,0	4	2,1	187	97,9
Anne-baba sağ boşanmış	1	7,7	1	7,7	11	84,6
Anne-baba ayrı yaşıyor	0	0,0	0	0,0	2	100,0
Anne vefat etmiş	0	0,0	0	0,0	3	100,0
Baba vefat etmiş	1	6,7	2	13,3	12	80,0
Toplam	2	0,9	7	3,1	215	96,0

4.6. Maddi Sıkıntı Açısından Depresyon, Anksiyete ve Benlik Saygısı Puanları (Depression, Anxiety and Self-esteem Scores according to Financial Difficulties)

Yapılan anlamlılık analizlerinde maddi sıkıntı yaşadığını belirten öğrencilerin daha yüksek depresyon puanına sahip oldukları görülmektedir (d:-0,136; p:0,029).

Tablo 12. Maddi sıkıntı açısından depresyon, anksiyete ve benlik saygısı puanları

(Table 12. Depression, anxiety and self-esteem scores according to financial difficulties)

Maddi Sıkıntı	Beck Depresyon								Beck Anksiyete							
	0-9		10-16		17-29		30-63		0-7		8-15		16-25		26-63	
	Depresyon Yok	Depresyon	Hafif	Orta	Ağır	Depresyon	Depresyon	Ağır	Anksiyete Yok	Anksiyete	Hafif	Orta	Anksiyete	Anksiyete	Ağır	Anksiyete
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Maddi sıkıntı yaşıyor	39	41,5	22	23,4	26	27,7	7	7,4	25	26,6	23	24,5	26	27,7	20	21,3
Maddi sıkıntı yaşamıyor	66	51,6	37	28,9	21	16,4	4	3,1	29	22,7	49	38,3	31	24,2	19	14,8
Toplam	105	47,3	59	26,6	47	21,2	11	5,0	54	24,3	72	32,4	57	25,7	39	17,6

4.7. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Birbiriyle Korelasyonu (Correlation with each Other Scales Applied in the Study)

Araştırmada kullanılan ölçekler arasındaki yönünü ve derecesini belirlemek için Pearson Korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Korelasyon, iki veri dizisi arasındaki ilişkinin miktarını ve yönünü gösterir. Analiz neticesinde elde edilen -1 ile +1 arasındaki değer, korelasyon katsayısı olarak değerlendirilir. Bu katsayı ne kadar +1'e yakınsa iki veri dizisi arasındaki ilişki de o oranda güçlü kabul edilir. Eğer katsayı negatif bir değer içeriyorsa, değişkenlerden birisi artarken diğerinin azaldığını gösterir. Korelasyon katsayısının sıfır olarak bulunması ise iki değişken arasında hiçbir ilişkinin olmadığını ifade eder (Can, 2013).

Tablo 9'dan da görüldüğü üzere, Beck Depresyon Ölçeği ile Beck Anksiyete Ölçeği arasında (r:0,557; p:0,000); Beck Depresyon Ölçeği ile Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri arasında (r:0,270; p:0,000) pozitif yönlü ve anlamlı düzeyde korelasyon saptanmıştır. Beck Anksiyete ile Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri arasında (r:0,111; p:0,098) ise pozitif yönlü korelasyon tespit edilmiş ancak p değeri anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 13. Coopersmith benlik saygısı puanı, beck depresyon puanı, beck anksiyete puanlarının karşılaştırılması (r: pearson korelasyon katsayıları, * p=0,05, ** p=0,01)
(Table 13. Coopersmith Self-esteem score, beck depression score, beck anxiety tests score correlations (r: pearson correlation coefficient, *p=0,05, **p=0,01))

		Beck Depresyon Envanteri	Beck Anksiyete Ölçeği	Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri
Beck Depresyon Envanteri	Pearson Correlation	1	,557**	,270**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000
Beck Anksiyete Ölçeği	Pearson Correlation	,557**	1	,111
	Sig. (2-tailed)	,000		,098
Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri	Pearson Correlation	,270**	,111	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,098	

4. SONUÇ VE ÖNERİLER (CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS)

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde öğrencilerin depresyon ve anksiyete ve benlik saygısının oldukça yüksek olduğu ifade edilebilir. Analiz yapılan sosyolojik değişkenler açısından değerlendirildiğinde ise bazı faktörlerin, grupların depresyon ve anksiyete düzeylerini daha fazla etkilediği görülmektedir.

Toplu halde vermek gerekirse, "kızlar", "1. Sınıf", "1. Öğretim", "fen bilgisi öğretmenliğinde okuyan", hayatının büyük çoğunluğunu köy/kasaba ve "ilçe merkezi" gibi küçük yerleşim birimlerinde geçirmiş, "sürekli hastalığı olan", engelli olmayan", aile üyeleri arasında "engelli", "sürekli hastalığı" "depresyonu" bulunan öğrenci gruplarının en az %25'inde "orta" ve "ağır" depresyon belirtilerine rastlanmıştır. Bu gruplar arasında "köy/kasaba"da yaşayan ve sürekli hastalığı bulunan öğrenciler ise %10'un üzerinde "ağır" depresyona sahiptir.

%50'nin üzerinde bir orana sahip olarak "orta" ve "ağır" anksiyete gözlenen gruplar ise şunlardır: "kızlar", hayatının büyük çoğunluğunu "köy/kasaba"da geçirmiş olanlar, kendisinde "engel", "sürekli hastalık", aile üyeleri arasında "engelli", "sürekli hastalık" ve "depresyon" bulunanlar.

Benlik saygısı analizleri ise öğrencilerin oldukça yüksek benlik saygısı düzeyine sahip olduklarını göstermektedir. En düşük oranlara "babası vefat etmiş" ve "anne-babası sağ ancak boşanmış" gruplarda rastlanmıştır.

Bu sonuçların hepsi akılda tutularak üniversite öğrencilerinin oldukça yüksek oranda depresyon ve özellikle de anksiyete belirtilerine sahip olduğu söylenebilir. Üniversite öğrencilerinin, çoğu zaman hayatlarında ilk kez ailelerinden ayrılıp kendi ayakları üzerinde durmaya başlamaları kolay kaldırılabilir bir yük değildir. Bu nedenle üniversite öğrencileri arasında kendine zarar verme, intihar girişiminde bulunma ya da zararlı alışkanlıklar edinme gibi olumsuz durumların ortaya çıkma olasılığı yüksektir. Üniversite son sınıfa gelindiğindeyse, geleceğin belirsizliği yönündeki algılar kolaylıkla öğrencilerin depresyon ve/veya anksiyete geliştirmelerine yol açabilmektedir.

Bu durum, mesleki kariyerini öğretmenlik üzerine inşa etmiş olan gruplar için ayrıca önemlidir. Öğretmenlerin ruh sağlığı sadece kendisi ve ailesinin geleceği açısından değil, yeni nesillerin ve dolayısıyla toplumun geleceği açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle öğrencilere gerek üniversiteye başladıkları, gerekse mezun olma dönemlerinde etkili rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri sağlanmalıdır.

Daha önce de belirtildiği gibi bireylerde depresyon, anksiyete belirtilerinin zamanında farkedilmemesi, bireysel ve/veya toplumsal

anlamalarda geri dönüşü çok zor veya imkansız sonuçlar doğurabilmektedir. Bu çalışmaya benzer ve daha farklı değişkenleri de test edecek araştırmalara ağırlık verilmesi halinde sorunların daha başlamadan ya da erken zamanlarda çözümlenmesi için kayda değer bir adım atılmış olacaktır.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- Avşar, F., (2007). Doğrulamalı Faktör Analizi ve Beck Depresyon Envanteri Üzerine Bir Uygulama. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Can, A., (2013). SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Coopersmith, S., (1967). The Antecedent of Self Esteem. San Francisco: W.H. Freeman&Co.
- Crosnoe, R. and Needham, B., (2004). Holism, contextual variability, and the study of friendships in adolescent development. Child Development 75, 264-279.
- Çankaya, B., (2007). Lise I. Ve II. Sınıf Öğrencilerinin Algılanan Benlik Saygısının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çuhadaroğlu, F., (1986). Adolesanlarda Benlik Saygısı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, 1986.
- Erikson, E., (1959). Identity and The Life Cycle. New York: International Universities Press.
- Fertman, C.I. ve Chubb, N.H., (1992). The effects of a psychoeducational program on adolescents? Activity involvement, self-esteem and locus of control. Adolescence; 27:517-526.
- Fidaner, H. ve Alkın, T., (2001). Mikst Anksiyete Depresyon ve Eştanlı Durumlar. Duygudurum Dizisi, 4, 169-176.
- Geçtan, E., (1995). Psikanaliz ve Sonrası. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Geçtan, E., (1997). Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hisli, N., (1988). Beck Depresyon Envanterinin Geçerliliği Üzerine Bir Çalışma. Psikoloji Dergisi. Cilt: 22, 118-126.
- Güçray, S., (2001). Ergenlerde Karar Verme Davranışlarının Öz-Saygı ve Problem Çözme Becerileri ile İlişkisi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi, Cilt: 8, Sayı: 8, 106-121.
- Karadağlı, A., (1992). Öğrenci Hemşirelerin Benlik-Saygısı Düzeyleri İle Algıladıkları Okul Yaşantıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. 1992 Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Günleri Kongre Kitabı İçinde, İzmir: 1992. Saray Tıp Kitabevleri.
- Kozacıoğlu, G., (1982). Çocukların Anksiyete Düzeyleri ve Annelerinin Tutumları Arasındaki İlişki. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Kılınç, S. ve Torun, F., (2011). Türkiye’de Klinikte Kullanılan Depresyon Değerlendirme Ölçekleri. Dirim Tıp Gazetesi, Yıl: 86, Sayı: 1, 39-47.
- Leary, M.R., (1996). Self-presentation, impression, management and interpersonal behavior. New York: Harper Collins Publishers.
- Onur, E.P., (1981). Self-Esteem in Children and It’s Antecedents. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

-
- Özbay, Y., (2006). Kişisel Rehberlik. Psikolojik Danışma ve Rehberlik (Ed. G. Can). 113-142. Ankara: PegemA Yayıncılık.
 - Pişkin, M., (1996). Self-Esteem and Locus of Control of Secondary School Children Both of England and Turkey. Doctorate Thesis, Faculty of Education& Continuing Studies University of Leicester, England.
 - Rogers, R.C., (1961). On becoming a person. Boston: Houghton Mifflin Co.
 - Rosenberg, M., (1965). Society and the Adolescent Self-Image. Princeton, NJ: Princeton University Press.
 - Ulusoy, M., Şahin, N., and Erkmen, H., (1998). Turkish Version of the Beck Anxiety Inventory: Psychometric Properties. Journal of Cognitive Psychotherapy, 12, 163-172.
 - Yavuzer, H., (1999). Çocuk Eğitimi El Kitabı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
 - Yörükoğlu, A., (1988). Gençlik Çağı Ruh Sağlığı Eğitimi ve Ruhsal Sorunları (5. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Sosyal ve Felsefi Eserler Dizisi.